

Kranjska podružnica Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu v času nemške okupacije

JOŽE ŽONTAR

Na zasedenih območjih Gorenjske, Koroške in Štajerske so postavili Nemci v mesecu aprilu 1941 svojo upravo, pri čemur civilne uprave tudi pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva. Delovno področje Državnega komisarja je bilo zelo široko, med drugim je bil v njegovem sestavu tudi t.i. generalni zaupnik za zavarovanje kulturne dediščine (Generalreuhändler für die Sicherstellung der Kulturgüter) organ ki je pu politični strani odgovarjal za omenjeno področje. Na Štajerskem so tako že v prvih mesecih okupacije ustanovili podružnico generalnega zaupnika, ki je imela prvenstveno nalogo evidentiranje kulturno-zgodovinskih predmetov. Poleg tega so poverjeniki Državnega pokrajinskega arhiva (Reichsgamarehiv) iz Gradca začeli evidentirati in zbirati arhivsko gradivo.¹ Na Gorenjskem pa so v Uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Bledu ustanovil referat za arhive, knjižnice in muzeje, za katerega je bil zadolžen dr. Karel Starzacher, višji vodja SS, nekaj časa štabni vodja pooblaščenca državnega komisarja, prej pa arhivski svetnik v Državnem pokrajinskem arhivu v Celovcu, kjer se je začel tudi znanstveno udeleževati.²

V dneh, ko so Nemci začeli izseljevati, je prišel dr. Starzacher, očetov znanec iz študentovskih let na Dunaju in mu ponudil zaposlitev pri zaščiti arhivov, knjižnic in muzejev. Ne brez pomislekov je oče, ki je užival pri Nemcih določen ugled in spoštovanje, tako da mu niso zamerili, ker se ni podpisoval Schontar, kot je bilo uradno ukazano, ampak je ostal slovenski Žontar in se tudi ni priglasiil za rajhovsko državljanstvo, čeprav so ga k temu nagovarjali, ponudbo sprejel. Nekaj izkušenj je že imel z varstvom kulturne dediščine, saj je bil od leta 1930 poverjenik za zaščito zgodovinskih spomenikov kranjskega okraja.

3. oktobra 1941 je poslal dr. Starzacher z Bleda, kjer so imeli Šef civilne uprave in drugi nemški uradi svoj sedež, Državnemu pokrajinskemu arhivu v Celovcu poročilo o referatu arhivi, knjižnice in muzeji.³ V njem pravi, da je

bila glavna naloga referata zavarovanje vseh na zasedenih območjih pripadnih arhivalij, knjižnic in drugih kulturno pomembnih dokumentov. Zaradi izselitve katoliške duhovščine z zasedenih ozemelj je postalo nujno zavarovati in zagotoviti nadaljnjo uporabo matičnih knjig (rojstnih, poročnih, mrlških). Glavna skrb je veljala načrtnemu zbiranju teh knjig in za izvedbo te naloge je bil v Kranju na njegovo pobudo kot organizacijski okvir ustanovljen centralni matični arhiv. S hitrim posegom in s smotnim delom so bile zbrane vse matične knjige iz cele Gorenjske. Dr. Starzacher je to pripisal posebnemu sodelovanju višjega študijskega svetnika dr. Matthia Gattererja, ki je bil oproščen vojaške službe in "slovenskega profesorja dr. Žontarja." Tako je bilo zbranih v tem času v centralnem matičnem arhivu v Kranju 1.012 rojstnih, 612 poročnih in 641 mrlških knjig, skupno 2.502 matični knjigi in 237 repertorijev, ki so bili prepeljani iz 119 župnij. Ugotovljal je, da pri vsej akciji ni bilo mogoče zajeti le 10 knjig; ta izpad je bil tako neznamenit, ker je bila akcija tako hitro izvedena. V enem edinem primeru (Ovsiše) je župnik vzel del matičnih knjig s seboj v Ljubljano. Že 27. julija 1942 pa je dr. Starzacher poročal, da je na podlagi primerne intervencije uspelo tudi te knjige zavarovati.

V podrobnostih so izvirale knjige iz naslednjih krajev:

Okraj Kranj

- a) bivši okraj Kranj iz 25 župnij: 233 rojstnih, 128 poročnih, 141 mrlških knjig, 70 repertorijev
- b) bivši okraj Škofja Loka iz 26 župnij: 222 rojstnih, 139 poročnih, 130 mrlških knjig, 82 repertorijev, 6 matičnih knjig je manjkalo

Okrožje Radovljica

- a) bivši okraj Radovljica iz 25 župnij: 208 rojstnih, 129 poročnih, 135 mrlških knjig, 2 repertorija; 1 matična knjiga je manjkala

Okrožje Kamnik

- a) bivši okraj Kamnik iz 31 župnij:

roškega deželne arhiva v Celovcu, ki mi jih je ljubeznivo dal na razpolago direktor dr. Alfred Ogris, za kar se mu najlepše zahvaljujem. Ostali viri so navedeni na ustreznih mestih.

¹ Tine Ferenc, *Nacistična raznarnovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*, Maribor 1968, str. 742-747; Pavle Blaznik, *Arhivi v severni Sloveniji v dobi nemške okupacije*, Arhivist 1/1951, zv. 2, str. 20-25.

² O dr. Starzacherju v: August Walz, *Gegen den National Socialismus*, Celovec 1994. · Bogu Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, SAZU, Razred za zgodovinske in službene vede, Dela 7, Ljubljana 1952, str. 270, 275, 281, 295.

³ Prispevek je nastal na podlagi izbranih spisov iz arhiva Ko-

263 rojstnih, 163 poročnih, 181 mrljskih knjig, 55 repertorijev; 3 matične knjige so pogrešali
 h) bivši okraj Litija iz 12 župnij:
 86 rojstnih, 53 poročnih, 54 mrljskih knjig, 28 repertorijev

V zgradbi hiše Mestne hranilnice (tedaj Kreissparkasse), na ugodnem mestu v Kranju (danes Prečernova ul. 10) so maja 1941 v drugem nadstropju uredili prostore za centralni matični arhiv. Tu so bile matične knjige varno, urejeno in smotrno postavljene. S štabom nadvse marljivih sodelavcev (tako dr. Starzacher v poročilu z dne 27. 7. 1942), ki jim je bil na čelu bivši gimnazijski direktor Franc Korbar,⁴ je bilo mogoče takoj pristopiti k praktičnemu delu. Centralni matični arhiv je bil 18. julija 1941 odprt. V zvezi z ugotavljanjem arijske rase, za kar so bili potrebni podatki o prednikih, je bil od vsega začetka zelo dobro ohiskan in do 27. septembra 1941 je bilo izdanih nič manj kot 4.350 izpiskov. Promet s strankami in število pisnih in ustnih prošenj za izstavitev izpiskov je stalno naraščalo. Vsak dan je bilo mogoče izdati ob primerni delitvi dela 80-100 izpiskov. Z uporabo ohrazev je bilo mogoče delovni postopek močno olajšati.

Dr. Starzacher je povzel ta del poročila z ugotovitvijo, da se je ustanovitev centralnega matičnega arhiva zelo obnesla in da so bile s tem preprečene velike težave pri pridobivanju dokumentov. Pripomnil je, da ho treba v nadaljnjem ta urad še izgraditi in zavarovati knjige pred prekomerno obrabo. Začeli so se tudi dogovarjati z državnim rodoslovnim uradom glede prevzema matičnega arhiva.

Enako prizadevno naj bi po mnenju poročevalca poskrbeli za zavarovanje arhivalij in drugih dragocenih zbirk. Tudi pri tem delu sta višji študijski svetnik dr. Gatterer, ki pa je kmalu zaradi prevzema vodstvenega mesta na višji šoli (Oberschule) v Spittalu, odšel iz Kranja, in profesor dr. Žontar imela najpomembnejši delež. Arhiv je dobil prostore v mali pritlični zgradbi, ki je bila pred vojno dograjena na drugem dvorišču Hranilnice.

Pregledali so številne posvetne in cerkvene arhive:

Okrožje Kranj

Bivši okraj Kranj: od 25 župnijskih arhivov jih je bilo 20 pregledanih, 5 jih je bilo potrebno še pregledati.

Bivši okraj Škofja Loka: od 26 župnijskih

arhivov jih je bila polovica pregledanih; ostali arhivi so težko dosegljivi, ker je šlo za težko dostopne arhive v vaseh v goratih krajih.

Okrožje Radovljica

Od 25 župnijskih arhivov jih je bilo 17 pregledanih, 8 jih še ostalo.

Okrožje Kamnik

Bivši okraj Kamnik: od 31 župnijskih arhivov jih je bilo 23 pregledanih.

Bivši okraj Litija: od 12 župnijskih arhivov jih je bilo 8 pregledanih.

Pri pregledu arhivov so se držali naslednjih smernic: kjer so bili župnijski arhivi urejeni in zavarovani, so ugotovili stanje in kolikor je bilo potrebno popisali, nato pa arhive pustili na mestu. Kjer pa je obstajala nevarnost, da bodo utrpeli škodo, so listine, urbarje in važnejše spise vzeli s seboj, gradivo v zvezi s pastoralno dejavnostjo pa uredili in potem ko so ukrenili, kar je bilo potrebno, so jih pustili na mestu. Občinskim oblastem so naročili, da skrhijo za njihovo ohranitev. Tako so dragocenejši arhivalije (najstarejše gradivo naj hi bilo iz leta 1584) v celoti zbrali v Kranju in jih tam urejali in pripravljali za znanstveno uporabo. Dr. Starzacher je ugotavljal, da so hile izgube zaradi vojnih dogodkov in zaradi prevrata skrajno majhne.

Poročilo seveda ne omenja, da je pri pregledih arhivov dal dr. Žontar pogosto prepeljati v arhiv v Kranj tudi slovenske knjige, ki so jih nabrali v društvenih, šolskih in drugih knjižnicah ter jih s tem rešili pred nemškimi uničenjem, ki je imelo za cilj izbrisati slovensko kulturo.

V Kranju pa niso zhrali le dragocenega arhivskega gradiva. Dr. Starzacher v svojem poročilu pravi, da so glede muzejskih dragocenosti ravnali na enak način kot pri arhivih. Glavni poudarek je bil namenjen zavarovanju stvari. Na tem področju ni bilo gradiva v taki količini kot na arhivskem, reševanje je bilo uspešno, ne da bi prišlo do večjih izgub. Zbirke dragocenih stvari so bile zavarovane ali pa so v primerni brambi in oskrbi. Uporabno gradivo je na razpolago za ureditev zbirk po novejših načelih.

Vodstvo tako nastalega "centralnega arhiva", ki je imel v oskrbi tudi muzealije, je bilo zaupano dr. Žontarju.

Nazadnje se je dr. Starzacher polivalil, da je bila po dogovoru s Šefom civilne uprave na zasedenih ohmočjih Koroške in Kranjske in Državnim komisarjem za utrjevanje nemštva starodavna večja na Vrbi, ki jo je enostavno proglasil za spomenik nemške zgodovine, dostojno urejena. Vaški mlin na električni pogon, ki so ga sezidali na delu kmečkih karnov (to naj bi storila po njegovem bivša vlada zavestno), je bil prestavljen na drug kraj. Tudi Prečernov muzej

⁴ Po seznamu z dne 12. 3. 1945 so bili na Okrožnem rodoslovnem uradu v Kranju zaposleni Franc Korbar, Jože Lampe, Ana Štirn, Tereza Pipan, Amalija Preve, Albina Bradaška, Marija Sušnik, Jožefa Malovrh, Stanislava Zaman in Jože Repčič (Arhiv Ministrstva za notranje zadeve, VOS in Ozna, št. 301-40/tr. 547).

na Vrbi su zavarovali.

V poročilu Državnemu pokrajinskemu arhivu v Celovcu z dne 27. julija 1942 je dr. Starzacher (podpisal se je kot arhivski svetnik) obžaloval, da je bil zaradi intervencije deželnih svetnikov (Landräte) v Radovljici in Kamniku vzorni centralni matični arhiv v Kranju ob koncu marca 1942 razdeljen. Odgovarjajoče matične knjige so bile predane ukrožnim radoslovnim uradom v Radovljici, Kamniku in Kranju, najstarejše matične knjige pa vključene v arhiv v Kranju. Zamude pri izstavljanju izpiskov, ki so zaradi tega nastale in ki jih je bilo mogoče ugotavljati vsak dan, naj bi bile ob naprezanju vseh moči v vojnem času, neodgovorne. Ugotoviti bi morali, kdo je povzročil delitev centralnega matičnega arhiva na tako nesmotrn način v vojnem času. Dr. Starzacher je pripomnil, da je bil o tem seznanjen šele po izvršenem dejstvu. Za pomen in delovno storilnost centralnega matičnega arhiva je navedel podatek, da so v prvi polovici leta 1942 samo v Kranju izdali 18.000 listin.

Zelo pohvalno je poročal tudi o delu arhiva: dr. Žontar je del arhivalij že inventariziral in jih povezal v pregledne mape. Nadaljuje z delom in bo zbirke spravil v želeno stanje. Zato je menil, da ga bo treba v bodoče brezpogojno obdržati. Tudi njegovi, že vpeljeni sodelavci, so se prav tako zelo izkazali. To so bili profesor Franc Fister, učiteljica Angela Perčič in Grega Jelenc.⁵

Po razdelitvi centralnega matičnega arhiva ob koncu marca 1942 je dr. Starzacher izpostavil, da so centralni arhiv v Kranju spremenili v podružnico Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu. S tem so po njegovem v celoti upoštevali tedanje možnosti; zaradi pomanjkanja prostora fondov ni bilo mogoče uskladiščiti v Državnem pokrajinskem arhivu v Celovcu, pu drugi strani pa je bila vzpostavljena povezava z Državnim pokrajinskim arhivom; kasneje naj bi brez dvoma sledila združitve fondov v Celovcu. Dr. Starzacher se je tudi dogovoril s kranjsko občino za uradne prostore podružnice na Pungartu (danes Trubarjev trg 3).

Kot smo že omenjali, so naloge dr. Žontarja segale tudi na muzejsko področje. Dr. Starzacher omenja, da je zbral vrsto dragocenih muzealij, oziroma jih zavaroval, in da so pri njem v najboljšem varstvu. Te zbirke, predvsem dragocena zbirka ustreljenega lekarnarja Bohuslava Lavičke, bodo temelj za muzej, ki naj bi ga ustanovili v Kranju.⁶ Bil je mnenja, da do tedaj ni bilo v vsej Gorenjski primerne muzeja. Predvsem bi bilo potrebno pridobiti primerne prostore zanj, za kar je dal pobudo za razgovore z deželnim svetnikom v Kranju.

V Ukazih državnega namestnika na Koroškem z dne 6. julija 1942 je izšel poziv županom, da dragoceno arhivsko gradivo, to so listine in spisi, ki so na splošno oz. za občine posebnega, predvsem zgodovinskega pomena, urejeno in varno hranijo. Župani morajo v vseh vprašanih arhivskega varstva stopiti v stik z Državnim pokrajinskim arhivom v Celovcu. To uredbo je povzel v svojih obvestilih z dne 5. septembra 1942 deželni svetnik okrožja Radovljica in priporočil, da se obračajo v teh vprašanih na podružnico Državnega pokrajinskega arhiva v Kranju. Poziv je ponovil naslednje leto, vprašanje pa je, koliko je prispeval k ohranitvi občinskih arhivov iz časa pred drugo svetovno vojno.⁷

Aprila 1943 so podružnici v Kranju odvezli skrb za muzejske predmete. Dr. Starzacher, sedaj kot vodja Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu, je sporočil podružnici, da je bil po odpoklicu Lohansena prisiljen v sporazumu z Državnim komisarjem skrb za muzejske predmete prenesti na Pokrajinski muzej (Gau-museum) v Celovcu. V dogovoru z njim je njegov vodja dr. Walter Frodl določil za to dr. Hermannna Güntherja Neckheima, ki je že doslej deloval pri evidentiranju umetnostnih spomenikov na Gorenjskem, kasneje pa se omenja kot vodja spomeniškega urada v Kranju.⁸ Srečamo ga tudi kot učitelja likovne vzgoje na takratni Meščanski šoli v Kranju. Dr. Starzacher je poudaril, da ima dr. Neckheim obsežno nalogo in je prosil, da mu grede kolikor mogoče na roko ter mu predajo skrb za muzejske predmete. Ne glede na to pa so muzealije še nadalje ostale varno shranjene v skladiščih arhiva vse do konca vojne.

V drugi polovici leta 1943 so nastopile nove nevarnosti za arhive. Dne 6. septembra tega leta je dr. Žontar pisal namestniku vodje Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu, vladnemu svetniku Emericu von Zennegu (dr. Starzacher je bil prestavljen k nemškemu svetovalcu pokrajinske uprave za Furlanijo v Udine, kjer so ga italijanski partizani ustrelili aprila 1945), da so zaradi zadnjih dogodkov v karniškem okrožju (šlo je za napade partizanov) posebno ogrožene grajske zgradbe. V nekaterih so zelo dragoceni arhivi, ki so izrednega pomena predvsem za zgodovino plemiških družin na Gorenjskem. Da bi jih vsaj deloma rešili, bi bilo morda primerno, ko bi jih predali v depozit in oskrbo podružnici Državnega pokrajinskega arhiva v Kranju, kjer bo v vsakem oziru poskrbljeno za varno hranbo. Zato bi bilo

⁵ Omenjeni seznam z dne 12. 3. 1945, v katerem pa Grega Jelenc ni omenjen, ker ne vsebuje seznam tehničnih in pomembnih delavcev.

⁶ Danes farmaceutsko-medicinska zbirka Bohuslava Lavičke v tovarni Lek v Ljubljani.

⁷ Anordnungen des Reichsstatthalters in Kärnten (1942, št. 9, str. 35). - Mitteilungsblatt des Landes des Kreises Radmannsdorf (1942, št. 6, str. 55 ter 1943, št. 12, str. 95) v Knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana. Podatek mi je posredovala ga. Marjeta Čampa, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

⁸ Walter Frodl, Die Kärntner Denkmal- und Musealpflege in den Jahren 1940 bis 1942, Carinthia 1, št. 132/1942, str. 266. Najlepije ga tudi v omenjenem seznamu z dne 12. 3. 1945.

najbolje, ko hi poslal tozadevno naročilo Šefu civilne uprave v Celovcu deželnemu svetniku v Kamnik. Tam mu v arhivskih zadevah v preteklih letih niso šli na roko, kot bi bilo za take kulturne dobrine nujno, za repliko deželnih svetnikov v Radovljici in Kranju, ki so imeli zato vedno razumevanje. Močno ogrožene naj bi bile posebno dragocene arhivalije v gradu Križ, nadalje v gradu Krumperk, od katerega je župan iz Kamnika imel ključ, nadalje v gradu Slatna pri Šmartnem pri Litiji, kjer je obstajal še neuporabljen urbar za zgodovino koscov. Von Zennega je prosil, da bi pripravil tozadevno naročilo za deželnega svetnika v Kamniku. Do leta 1943 je imel še od Šefa civilne uprave pooblastilo, da samostojno ukrepa glede zavarovanja arhivov, takega pooblastila pa nima več in sam tudi ne more ničesar ukreniti.

Von Zenneg je posredoval gornji predlog Šefu civilne uprave, vendar ta ni želel ničesar ukreniti, češ da se noče vmešavati v zadevo, "da bi se izognil kompetenčnim težavam" ter je odvrnil, naj dr. Žontar kar sam stopi v stik z deželnim svetnikom v Kamniku.

V letu 1944 so nastopile težave glede uradnih prostorov. Maja je urad župana v Kranju sporočil, naj arhiv v kratkem izprazni prostore na Pungartu in naj se preseli v drugo nadstropje hiše Schillerstrasse 11 (danes Prešernova cesta). Glasbena šola, ki je zasedala v isti zgradbi prvo nadstropje, je želela še dodatne prostore. V svojem nasprotovanju preselitvi je arhiv pričakoval podporo iz Celovca, in navajal, da sta ponujena prostora zelo temna in za namene arhiva zelo nepraktična. Zaenkrat je vse ostalo pri starem.

Dr. Žontar je moral ves čas pošiljati v Celovec poročila o delu podružnice. Dobil sem v vpogled dvoje. V poročilu z dne 21. julija 1944 omenja, da je bil v mesecu maju dotok zahtevkov za preučevanje prednikov majhen, nasprotno pa so bili v mesecu juniju in juliju zelo številni. Pri tem ni šlo toliko za izstavitev posameznih izpiskov iz matičnih knjig, marveč predvsem za študije, ki so imele za cilj izdelavo celih družinskih rodovnikov. Primeri so bili vedno zelo zapleteni in so zahtevali skrajno natančno delo, pri tem tudi kontrolo dokumentov, ki so jih izdali rodoslovni uradi pri posameznih uradih deželnih svetnikov. Zato se je moral skoraj vsak teden eden ali drugi peljati v Radovljico k rodoslovnemu uradu, da bi na kraju samem preučil podatke.

Matične knjige so bile vsak dan v uporabi, zato so jih morali prepeljati nazaj iz zaklonišča v delovne prostore na Pungartu. Tudi pregledovanje in urejanje župnijskih in graščinskih arhivov je dobro napredovalo. Posebno si je dr. Žontar prizadeval, da hi napredovalo delo pri sestavi arhivskega vodnika za Gorenjsko. Pri pomnil pa je, da bo treba na tem še precej dolgo delati.

Drugi del poročila se je nanašal na stanje na

terenu. Von Zennega, ki je tedaj že postal vodja Državnega pokrajinskega arhiva v Celovcu, je prosil, da bi dosegel pri deželnem svetniku ali morchiti pri vojaških oblasteh, da bi iz Štajerske (iz Vranskega) napravili potrebne korake za zavarovanje arhivalij trga Motnik. Prosil je tudi, da bi glede zelo bogatega arhiva (registrature) bivšega okrajnega glavarstva Litija čimprej izposloval pri deželnem svetniku v Kamniku ali pri Šefu civilne uprave v Celovcu dovoljenje, da bi smel pregledati spise, preden bodo oddani v papirnico. Opozoril je na primer okrajnega glavarstva Kamnik, kjer je višji inšpektor prepustil pregledovanje spisov dvema podrejenima uradnikoma ter vse starejše gradivo predal za stope, ne da bi upošteval njegov zgodovinski pomen, pri tem pa ni ničesar javil podružnici oziroma v Celovec. Žal se je to sedaj dejansko zgodilo tudi v Litiji, čeprav je dr. Žontar to domneval že v dopisu iz septembra 1943. Da pri tem ni šlo le za akcijo zbiranja starega papirja, potrebnega za industrijo, ampak za zavestno uničevanje slovenske kulturne dediščine, kaže dejstvo, kako so dr. Žontarju onemogočali dostop do gradiva. Z veliko osebnostno požrtvovalnostjo pa mu je uspelo rešiti arhiva kranjskega in radovljiškega sreskega načelstva. Prvega so enostavno zmetali iz prostorov, kjer je bilo prej sresko načelstvo.

V poročilu iz kraja marca 1945 se je že odražalo stanje tik pred koncem okupacije. Dr. Žontar je zaskrbljeno navajal, da je v mesecih februar in marec potekala dejavnost arhiva normalno, da pa so morali zaradi pogostih letalskih alarmov delo prekinjati, vendar hvalabogu, do tedaj še niso zbirke arhiva utrpeli škode, čeprav so letala že nekajkrat odmetavala bombe. Tudi s potovanji na Gorenjskem je bilo vedno težje. Zato se je osredotočilo delo na urejanje arhivalij in sestavljanjem repertorijev. Ni pa seveda omenjal, da zjutraj, ko hodi v župno cerkev k maši, zbira trosilne listke Osvobodilne fronte za zbirko v arhivu in da je dal zbrati tudi okupatorjeve plakate in letake.⁹ Zadnji stik s Celovcem pa je bil dopis von Zennega, povezan s smernicami Državnega ministrstva za notranje zadeve v Berlinu, o zavarovanju arhivov ob hližajočih se zavezniških armadah. V njem je spraševal, kakšne ukrepe zavarovanja posebno dragocenih fondov so sprejeli in kam so jih prenesli.¹⁰

Po drugi strani pa je prejemal dr. Žontar že od leta 1943 tudi navodila od organizacije Osvobodilne fronte zaradi reševanja arhivov in starin na Gorenjskem. S koncem vojne je seveda podružnica prenehala delovati, o tem pa je sam zapisal: "Po osvoboditvi sem ponovno nastopil službo profesorja na državni gimnaziji v Kranju.

⁹ Po vojni je bilo izročeno Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

¹⁰ Wilhelm Rohr, Die zentrale Lenkung deutscher Archivschutzmassnahmen im Zweiten Weltkrieg, Der Archivar 3/1950, 119-122.

Obenem sem likvidiral velike zaloge rešenih knjig, arhivalij in zbirk starin, ki sem jih izročil lastnikom oziroma pristojnim državnim oblastem, za kar sem prejel za se in svoje sotrudnike obilo pismenih priznanj in zahval". Danes je obravnavano arhivsko gradivo v nadškofijskem arhivu v Ljubljani in v Arhivu Republike Slovenije.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE KRANJER ZWEIGSTELLE DES REICHSGAUARCHIVS KLAGENFURT IN DER ZEIT DER DEUTSCHEN BESETZUNG

Bei der Besetzung Sloweniens richteten die Deutschen im April 1941 im Amt des bevollmächtigten Reichskommissars zur Festigung deutschen Volkstums in Bled (das Referat Archivwesen, Bibliotheken und Museen ein, mit dessen Leitung Dr. Karl Starzacher, zuvor Archivrat im Reichsgauarchiv Klagenfurt, beauftragt wurde. Dr. Josip Žontar, den er seit seiner Studienzeit an der Wiener Universität kannte, bot er die Stelle beim Schutz von Archiven, Bibliotheken und Museen an, und dieser nahm das Angebot - nicht ohne Bedenken - an. Seine erste Arbeitstätigkeit war das Sammeln von Matrikenbüchern der Pfarren in Gorenjsko für das zentrale Matrikenamt, das in Kranj eingerichtet wurde. Mit der gleichen Beflissenheit sorgte er für den Schutz von Kirchenarchivalien und anderen kostbaren Sammlungen, die die Grundlage des Zentralmatrikenarchivs in Kranj bildeten. Bei der Sichtung von Archiven ließ er oft auch slowenische Bücher, die man in Bibliotheken aufbewahrte, ins Zentralarchiv nach Kranj abtransportieren, um sie vor der deutschen Vernichtung zu retten. Im März 1942 wurde das erwähnte Archiv eine Zweigstelle des Reichsgauarchivs in Klagenfurt. In diesem waren neben Dr. Žontar noch drei weitere Angestellte beschäftigt. Im Archiv waren zum Teil auch Museumsbestände verwahrt, darunter die besonders Sammlung des erschossenen Apothekers Bohuslav Lavička, wertvoll. In folgenden Jahren galt das Interesse in erster Linie den Herrschaftsarchiven und den Archiven der ehemaligen Bezirkshauptmannschaften.

Seit 1943 erhielt Dr. Žontar auch Anweisungen zur Rettung von Archiven und Antiquitäten von der Organisation der Befreiungsfront. Als mit Kriegsende die Filiale des Klagenfurter Archivs ihre Tätigkeit einstellte, wurde das Archivgut seinen Eigentümern bzw. den zuständigen

Staatsbehörden übergeben. Heute befindet es sich im Erzbischöflichen Archiv in Ljubljana sowie im Archiv der Republik Slowenien in Ljubljana.

SUMMARY

THE CARNIOLAN BRANCH OFFICE OF THE STATE REGIONAL ARCHIVES IN KLAGENFURT DURING THE GERMAN OCCUPATION

After the occupation in April 1941, the Germans founded an agency for archives, libraries and museums at the Office of the Authorized State Commissioner for the promotion of the German nation at Bled. Dr. Karl Starzacher, a former archival counsellor of the State Regional Archives in Klagenfurt, was responsible for the agency. Soon after his appointment to this post, Dr. Karl Starzacher offered his colleague Dr. Josip Žontar, whom he had studied with at the University of Vienna, a job. The job involved the protection of archives, libraries and museums. Dr. Žontar accepted the job, although not without hesitation. His first task was to make a compilation of the parochial registers of the Gorenjska region for the Central Registry Office in Kranj. Dr. Žontar also assiduously took care of the records in churches and other valuable collections, which later formed the basis of the material in the central archives in Kranj. Under his instruction, many Slovene books collected in various libraries were transported to the central archives in Kranj and thus saved from destruction by the German occupying forces. In March 1942, the central archives in Kranj became a branch office of the State Regional Archives in Klagenfurt. The archives employed Dr. Žontar as head of the branch office, alongside three other employees. These archives also kept some museum pieces, the most valuable of these being the collection of a pharmacist, Bohuslav Laviček, who was shot during the war. In the following years, the main concern of Dr. Žontar and his colleagues were the records of manors and of the former District Boards.

From 1943 onwards, Dr. Žontar received instructions from the Liberation Front advising him how best to save archival material and antiques. After the end of the war, the branch office of the Klagenfurt Archives was closed down and the archival records were transferred to their rightful owners or the competent authorities. Nowadays, these records are kept in the Archbishop's Archives of Ljubljana and in the Archives of the Republic of Slovenia.